

Galeta, Jan

"Dnes stojí dohotoven náš národní hrad ..." : architektura a architekti národních domů v Moravské Ostravě a Vítkovicích

Opuscula historiae artium. 2013, vol. 62, iss. 1, pp. 26-43

ISSN 1211-7390 (print); ISSN 2336-4467 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128954>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

„Dnes stojí dohotoven náš národní hrad ...“

Architektura a architekti národních domů v Moravské Ostravě a Vítkovicích.*

Jan Galeta

This study considers the four buildings known as “National Houses”, built in the late 19th century in Moravská Ostrava and Vítkovice: the National House, the German House, the Czech House, and the Polish House. It concentrates primarily on their symbolic decoration and architecture, aiming to demonstrate the link between their style and decorations and the nationality of those who commissioned the work. It attempts to throw light on the reasons why those particular architectural forms were used, and what is the meaning of the individual symbolic elements. Its aim is to capture the “national character” of the buildings studied. It also contains contemporary opinions of the buildings and details of the competitions in which the architects were selected, looks at the designs that were eventually never built, and also describes the architects and briefly reviews their related work.

Key words: National House; German House; Czech House; Polish House; Deutsches Haus; Dom Polski; Moravská Ostrava; Vítkovice; Josef Srb; Rudolf Kříženecký; Felix Neumann; František Tichý; Stanislaw Bandrowski; Stefan Badowski; Teodor M. Talowski

Mgr. Jan Galeta

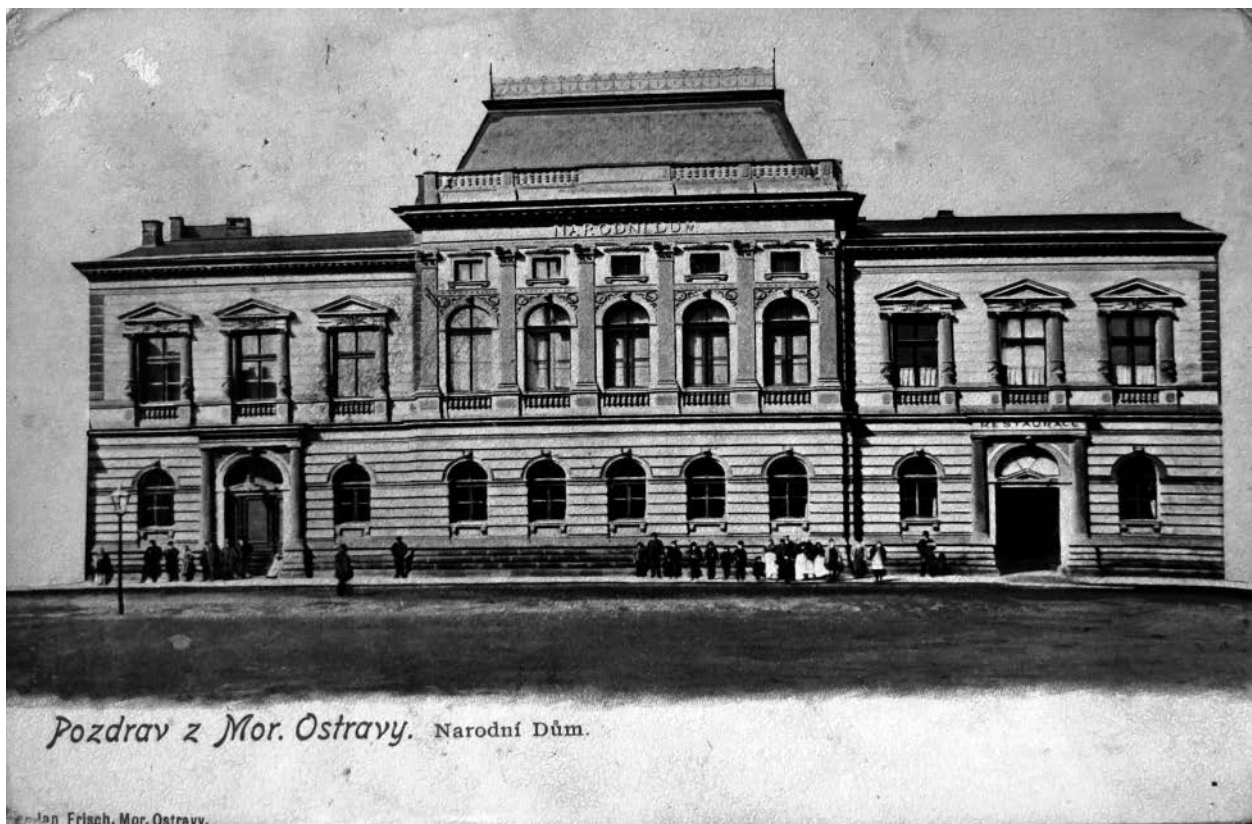
Seminář dějin umění, Masarykova univerzita Brno /
Department of Art History, Masaryk University Brno
e-mail: 170193@mail.muni.cz

Ukazuje se dnes, že národní domy lze považovat za specifické stavební typy druhé poloviny 19. a začátku 20. století, a že právě z tohoto pohledu je nutno se jimi zabývat. Vedle jiných veřejných budov (radnice, muzea, divadla, atd.) se vyznačují svébytnými funkčními požadavky a často také důrazem na použití konkrétního architektonického stylu a symbolické výzdoby.

Ponecháme-li stranou domy emigrantů, postavené v cizině, vykryštalizuje nám na území bývalé Rakousko-Uherské monarchie (a především na území Moravy, Rakouského Slezska a Čech) velká skupina staveb, jejíž čtyři zástupci jsou předmětem této studie.

Národní domy vznikaly tam, kde se vymezovalo jedno etnikum proti jinému. Šlo přitom o etnika, která spolu po staletí sdílela stejný životní prostor. Až doba zrodu myšlenky moderních národů a národních obrození stála na počátku vzájemných sporů.

Pokusíme-li se typ národního domu přesněji vymezit, pak jedním důležitým prvkem je kumulace různorodých funkcí, jimž prostory těchto budov sloužily. Setkávaly se v nich všemožné spolky, fungovaly coby školní třídy, knihovny, či čítárny, využívaly se také k obchodním účelům (pobočky záložen, redakce novin), nezbytnou součástí národních domů bývala restaurace, občas i hotelové pokoje. Hlavním funkčním znakem národního domu se pak zdá být velký společenský sál, často s jevištěm, kde se mohlo odehrávat divadlo, koncerty, přednášky i společenské a taneční zábavy (sál též mohl někdy sloužit coby tělocvična). Dalším znakem je, že stavebníky těchto budov bývaly soukromé spolky, nikoliv městské či státní úřady. No a konečně, důležitým prvkem, který vymezuje typ národního domu, je akcentace „národní myšlenky“ v jeho výzdobě či architektuře. Symbolika byla často pro diváka na první pohled rozpoznatelná, takže s nadsázkou můžeme hovořit o „nacionalitě“ budovy. Uvedme k tomu dobový citát z proslovu Edmunda Palkovského, člena české delegace na slavnostním otevření Polského domu v Moravské Ostravě: „*Polský dům má pro*

1 – Josef Srb, **Národní dům**, 1892–1894. Moravská Ostrava, dobová pohlednice

Poláky – pravil řečník – stejný význam jako náš národní dům, neboť jest zdozen znaky (polskou korunou a nápisem ‚Polski Dom‘), znaky to našim podobné a jež my i oni stavíme na oči cizích jen tehda, když tím chceme více říci, nežli parádu a zábavu.“¹

Pokusme se tedy znovu parafrázovat stokrát parafrázovanou otázku Heinricha Hübsche z roku 1828 a zeptejme se: v jakém stylu máme stavět, jsme-li Češi / Němci / Poláci? Snad nám na ni procházka po čtyřech národních domech v Ostravě pomůže alespoň částečně odpovědět.

Národní dům v Moravské Ostravě, aneb překvapivé vítězství

K počátkům českého národního stánku zde jen podotkneme, že jsou spojeny s vzájemnou neochotou Čechů a Němců spolupracovat (mimo jiné) na projektu nikdy nerealizovaného obecního koncertního domu.²

Agilní české spolky se tedy roku 1891 rozhodly postavit si vlastní budovu, namísto plánovaného „záloženského domu“ však nakonec zvolily „národní dům“ s divadelním sálem. Utvořené stavební družstvo vyhlásilo architektonic-

kou soutěž, jejíž podmínky uveřejnil místní i pražský tisk. Došlé návrhy měl posuzovat Spolek inženýrů a architektů království Českého.³ Vysoké odměny pro vítěze, dobrá propagace i autorita odborné komise zřejmě byly důvodem, proč přišlo hned dvacet návrhů.⁴ Komise porotců se skládala z profesorů na české technice Jana Kouly a Jiřího Pacolda a dále z architektů Josefa Fanty, Josefa Martina a Osvalda Polívky.⁵ První cenu získal projekt se značkou „tří spojených kruhů“ architektů Rudolfa Kříženeckého a Josefa Vyskočila. Druhou „Morava“ inženýrů Josefa Srdínka a Ludvíka Čížka, třetí „Músám“ architekta Josefa Bertla. Zvláštní ceny obdržel projekt se značkou „R ve hvězdě“, „Pražské pobudky“ a „Zdař Bůh!“⁶ Stavební družstvo však nevybralo k realizaci vítězný návrh, ale jeden z těch, jež obdržel zvláštní cenu. Byl to projekt se značkou „R ve hvězdě“, jehož autorem byl Josef Srb, okresní inženýr na Smíchově.⁷

Stavba samotná probíhala poměrně rychle, budova byla slavnostně otevřena 16. a 17. 6. 1894. Podle komentářů dobového tisku byla dobře přijata, oceňován byl především velký sál, který prý: „směle se může po bok postavit novějším podobným sálům ve Vídni nebo v Praze.“⁸

Originální výkresy Josefa Srba se bohužel nedochovaly, takže původní vzhled exteriéru i interiéru dnes mů-

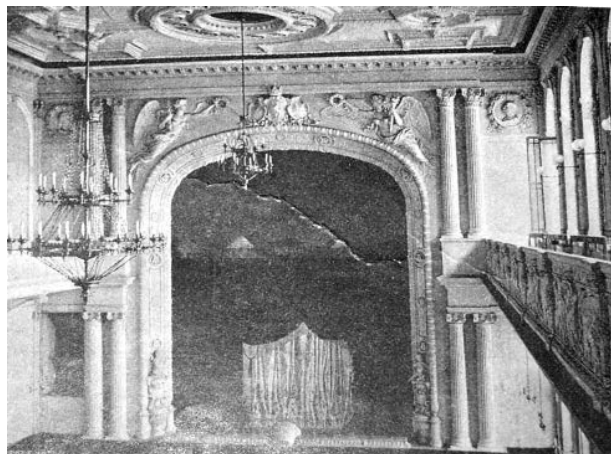
žeme rekonstruovat pouze z fotografií a pozdějších plánů.⁹ [obr. 1] Uliční fasáda Národního domu je symetrická, nijak rozměrná a poměrně střídmá. Josef Srb zde pracoval s konceptem historizující palácové fasády, s kombinací neorenesančních a neobarokních prvků. Opticky se skládá z centrálního rizalitu s vysokým řádem pilastrů a dvou postranních křídel. Okna zdobí edikuly a ženské maskarony, vchody maskarony mužské. Na fasádě jsou i vavřínové věnce, triglyfy, armování, atd. Střecha má podobu vysoké mansardy, což Pavel Zatloukal trefně označuje za prvek s „*francouzským akcentem*“.¹⁰ Právě hmota střechy a také vysoký řád staveb dodávají zdání jisté monumentality (byť dnes je umenšeno okolní převýšenou zástavbou).

V interiéru byl nejbohatěji vyzdoben velký sál – v přízemí kolonádou, na galerii arkádou, obě na pilastrech. Oblouk jeviště doplňovaly dvojice polosloupů, putti, medailony s motivem lyry, erby, dvě okřídlené múzy s vavřínovými věnci a pochodněmi a dva medailony s profily tváří (snad císaře a císařovny?).¹¹ [obr. 2]

Na výzdobě Národního domu nás nejvíce zaujmou prvky, které ukazují národnostní intenci budovy. Na křídlech fasády jsou to vavřínovými ratolestmi lemované erbovní kartuše pod trojúhelným frontonem oken v patře. Na krajních oknech jsou zde moravské orlice, [obr. 3] na prostředních čeští lvi a na oknech nejbliže rizalitu slezské orlice. Zatímco nad orlicemi je knížecí koruna, nad lvy je koruna svatováclavská. Motiv orlice (zřejmě moravské), je i v kartuších lemovaných festonem nad pěti malými okénky pod korunní římsou rizalitu. Také uvnitř se tento motiv objevuje – nad obloukem jeviště ve velkém sále ležely mezi múzami sdružené znaky Českých zemí, doplněné lipovými listy a svatováclavskou korunou. [obr. 2] Další zemské symboly zdobily zábradlí galerie, kde se mezi opakujícími se dvojicemi gryfů nacházely kartuše s orlicemi a lvy, ovinuté lipovými listy.

Jsou to tedy především národně pojaté dekorace, co vyjadřuje „nacionalitu“ Národního domu, nikoliv architektonický styl. Pokusme se zodpovědět, proč stavebníci vybrali k realizaci Srbův klasicizující projekt, když k dispozici měli i návrh ve stylu považovaném za bytostně český. Vítězný projekt Rudolfa Kříženeckého a Josefa Vyskočila, který se zachoval v archivu Národního technického muzea,¹² je totiž proveden ve formách tzv. české neorenesance s vysokými štíty a sgrafity. [obr. 4]

Jedním z důvodů mohly být samozřejmě finance, avšak srovnáním vítězného a realizovaného projektu zjistíme, že rozměry sálu i budovy jako takové jsou obdobné. A vzhledem k bohaté štukatérské výzdobě realizovaného ob-

jektu se nezdá, že by v tomto mohl být Kříženeckého návrh o mnoho nákladnější. Mohly tedy existovat jiné důvody?

Samo stavební družstvo se vyjadřuje, že Srbův projekt byl: „*Z oněch plánů přijat jako poměrům našim nejpřiměřenější*“.¹³ A také: „*vybrán byl plán pana Josefa Srba [...] který svým rozdělením i výstavností nejenom místním stavebním poměrům, nýbrž také naším silám nejvíce vyhovoval*“.¹⁴

Ony místní stavební poměry vysvětluje podmínka stavebního programu, který družstvo rozesílalo architektům: „*Celá stavba má býti důstojná, účel svým rázem již naznačující, avšak bez veliké nádhery [...] S ohledem na okolí (chrám, reální školy) zdá se být sloh renesanční nejpříhodnějším, nevylučuje se ale ani jiný sloh*“.¹⁵ Srbův projekt zřejmě zaujal tím, že dobře zapadal k dvojici neorenesančně italizujících budov naproti – ke kostelu Božského spasitele (Gustav Meretta, 1883–1889) a k vyšší zemské reálné škole (autor ?, 1877–1880?).¹⁶

Hypoteticky také můžeme uvažovat, že stavebníci brali za vzor „správné české architektury“ nejprominentnější pražské budovy Zítkovy a Schulzovy – Národní divadlo a Národní muzeum. A k těm má vnějšími formami blíže Srbův návrh.

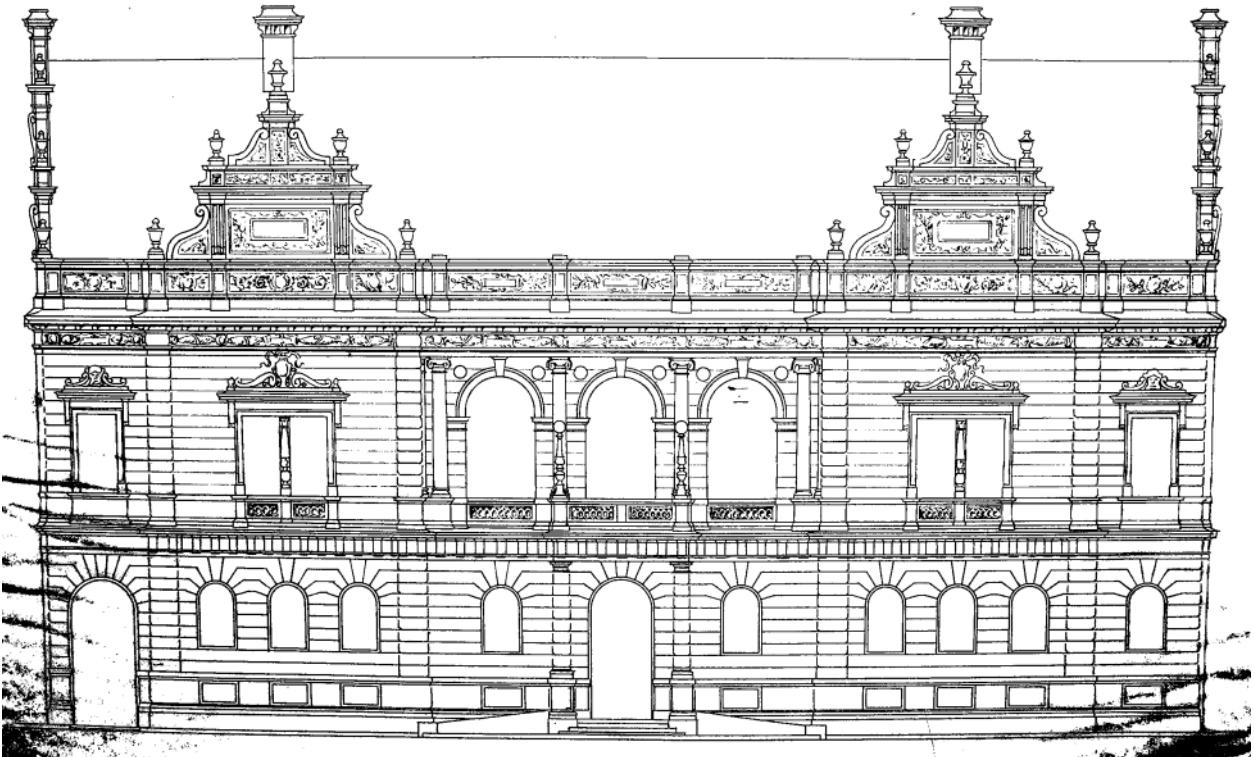
A mohly pro něj rozhodnout ještě i jiné okolnosti. Z hlediska využití stavební parcely se totiž dá s trochou nadsázky říci, že Rudolf Kříženecký přemýšlel jako architekt. Navrhl půdorysně ladnou a symetrickou budovu, čímž však znehodnotil většinu pozemku – nezastavěné v jeho návrhu zbyly jen dva úzké pásy po stranách domu a menší plocha za ním. Oproti tomu Josef Srb pracoval spíše prakticky. Zadní trakt budovy se sálem umístil až na západní hranu pozemku, a tím umožnil využít východní polovinu parcely coby zahradu.

Co vlastně víme o Josefu Srbovi? Narodil se roku 1864 v Žalově (součást Roztok u Prahy). V letech 1881–1887 studoval inženýrské stavitelství na české technice v Praze, poté pracoval jako okresní inženýr na Smíchově.¹⁷ Spíše než projektční činnosti se asi věnoval práci úředníka. Novinová

3 – Josef Srb, **Národní dům** – fronton s moravskou orlicí, 1892–1894. Moravská Ostrava

4 – Rudolf Kříženecký a Josef Vyskočil, **plán fasády Národního domu v Moravské Ostravě**, 1892. Praha, Národní technické muzeum, Archiv architektury a stavitelství, fond 24, sign. 20100813/02

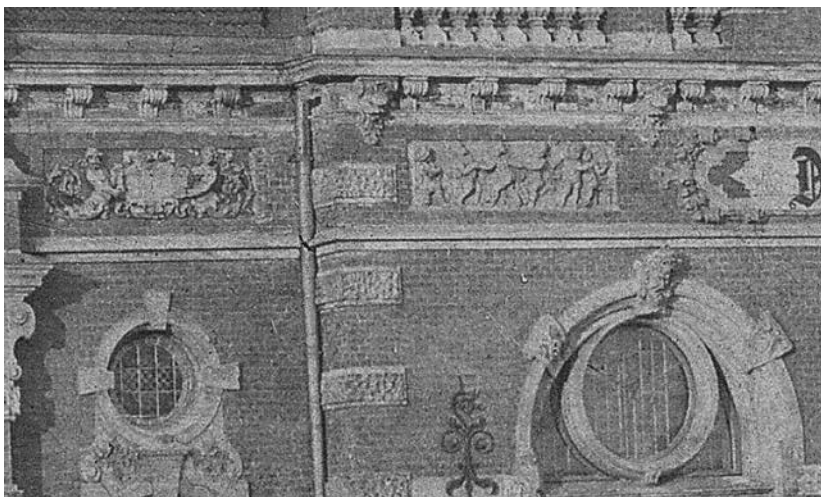

5 – Felix Neumann, **Německý dům**, 1893–1895. Moravská Ostrava, dobová pohlednice

6 – Felix Neumann, **Německý dům** – fasáda do Zámecké ulice, 1893–1895. Moravská Ostrava, Archiv města Ostravy, sbírka pohlednic a fotografií, sign. V-17-15/30

7 – Felix Neumann, **Německý dům** – fasáda do Nádražní ulice, 1893–1895. Moravská Ostrava, Archiv města Ostravy, sbírka pohlednic a fotografií, sign. V-17-15/29

zpráva o něm referuje jako o řečníkovi na valné hromadě Jednoty samosprávných úředníků obecních a okresních v království Českém.¹⁸ Byl ženat s Marií Linhartovou a měl syna Jaromíra.¹⁹ V roce 1897 se účastnil soutěže na radnici na Kladně. Projekt vypracovaný společně s Aloisem Zázvorkou získal druhou cenu a byl publikován v *Technickém obzoru*.²⁰ Poslední zjištěnou Srbovou stavbou je výstavná škola v Hostomicích u Prahy dokončená v roce 1900.²¹ Jelikož se i v obou těchto projektech vyskytují neobarokní motivy (zvláště vysoký řád), dá se říci, že tento prvek patřil do Srbova tvůrčího slovníku. Národní dům v Moravské Ostravě byl zřejmě jeho nejprestižnější realizací. A vzhledem k umístění v soutěži navíc jistě nečekanou.

Deutsches Haus v Moravské Ostravě, aneb berlínská škola

Po pádu projektu obecního koncertního domu se i Němci rozhodli pro vlastní budovu. Spolek pro její stavbu se definitivně ustavil v červnu 1892 a 8. 6. vyhlásil architektonickou soutěž.²² Účastnili se jí pouze dva zájemci, oba místní – Felix Neumann a Clemens Hladisch. Jejich projekty hodnotili členové lokálních výborů spolku Deutsches Haus a hlavně členové stavebního výboru spolku. Vybrali Neumannův projekt, který předpokládal náklady na stavbu na 80. 000 zl., zatímco Hladischův na 45. 000 zl. Evidentně tedy zvolili reprezentativnější variantu.

Alois Schwarz k tomu píše: „Projekt architekta Neumanna byl přijat za základ realizace jako celek a v plném rozsahu, pouze měl být předtím zkontrolován několika významnými přespolními architekty.“²³ Těmi měli být tvůrci Německého domu v Brně – dvojice Wilhelm Böckmann a Hermann Ende, kteří jej přepsali také Germano Wanderleyovi. Ten

8 – Felix Neumann, **Německý dům** – detail terasy, 1893–1895.
Moravská Ostrava, Archiv města Ostravy, sbírka pohlednic a fotografií, sign. V-17-15/31

5. 2. 1893 shledal, že Neumannův návrh dokonale naplňuje zadání i svůj účel a „vyjádřil se o uměleckém provedení nejlichotivějším způsobem.“²⁴

Samotná stavba probíhala od dubna 1893 do května 1895. Dobový tisk budovu hodnotil kladně. Čeští novináři se sice nezdrželi jízlivých poznámek,²⁵ přesto i oni oceňovali jeho výstavnost: „Je to budova krásná a veliká. Jest opravdu okrasou Mor. Ostravy. Staroněm. sloh se ale našemu oku tak nezamlouvá, jako renaissance na Národním domě jemně provedená.“²⁶ Alois Schwarz pak dům hodnotí zcela pochvalně: „Impozantní, monumentální stavba Německého domu, který s početnými věžičkami a štíty, stejně jako půvabnou fasádou provedenou z režných cihel, je nejpozoruhodnější budovou ve městě.“²⁷

Nahlédněme nejprve do neobarokně zdobeného interiéru. Prostorný vestibul měl podobu trojlodí na sloupech. Boční lodě měly po pěti klenebních polích, hlavní loď pak klenbu zrcadlovou, asi s lunetami. Naproti vchodu dominovalo vestibulu tříramenné schodiště z istrijského mramoru, prosvětlené malovanými okny. V patře byl především velký sál pro šest stovek lidí s galerií a lóžemi. Jeho strop tvořila mělká zrcadlová klenba, v prostoru nad velkými malovanými okny proražená lunetami. Vše zdobily zlatené štukové ornamenty, podél stěn dvojice polosloupů. Oblouk jeviště korunoval figurální reliéf, po stranách stály sochy géníů. Na korunní římsě nad polosloupky držely dvojice putti pozlacené mříže, které rafinovaně zakrývaly otvory vzduchotechniky. Mezi lóžemi stály sloupky s karyatidami. Autorem této vnitřní výzdoby byl Ludwig Strictius z Vídně a jeho firma.²⁸

Felix Neumann tedy umístil sál do patra, čímž hmotu budovy udržel v půdorysně sevřeném obdélném tvaru a zbytek pozemku mohla zabrat zahrada. Při stavbě byly použity moderní technologie – všechny sloupky v budově byly v jádru z kovu, potažené pletivem a sádrou imitující mramor, kovová byla i konstrukce stropu sálu a celý dům byl kvůli poddolovanému podloží založen na betonových pilotech.

Fasáda Německého domu byla provedena v tzv. severské neorenesanci. [obr. 5] Její plochu tvořilo režné zdivo z červených cihel, doplněné výraznými kamenickými prvky a členilo ji rozdělení na mělké rizality. Hlavní průčelí do Nádražní třídy se opticky dělilo na široký centrální rizalit, dvě krátká křídla a postranní rizality. Tato fasáda nebyla symet-

rická, na levé straně ji zakončoval rizalit, avšak na pravé její hlavní hmota za bočním rizalitem ještě pokračovala jednou okenní osou (v přízemí s vraty do průjezdu) a poté jakýmsi třípodlažním „přístavkem“, se skoseným nárožím a dvěma okenními osami. Průčelí do Zámecké ulice bylo kratší, opticky se středovým rizalitem a dvěma křídly. Nad všemi čtyřmi rizality se zvedaly vysoké štíty, po obvodu zdobené volutami a dotvářené vázami, obelisky a ozdobnou žerdí. Všechna nároží zdůrazňovalo rytmické armování, okenní otvory byly (až na dvě kruhová okna) buď půlkruhově zaklenuté, nebo obdélné se segmentovým frontonem (ten zdobilo pět zvýrazněných klenáků a jeho plochu vyplňovala mušle a rostlinný motiv). Velká francouzská okna sálu byla půlkruhově zaklenutá, doplněná ve vrcholu oblouku motivem kruhu. [obr. 7] Uliční průčelí nesla i další dekor – římsy, balustrády, triglyfy, vázy atd. Na kolorovaných dobových pohlednicích vidíme, že kontrast režného zdiva a světlých kamenických prvků působil vyváženě a expresivně.

Hlavní vchod na Nádražní třídu zastřešovala otevřená předsíň na půdorysu „T“, v patře fungující jako terasa velkého sálu. Vznikl tak reprezentativní vstup, decentně

9 – Heinrich Kayser, **Karl von Grossheim, Dům knihkupců v Lipsku**, 1886–1888, Washington, Library of Congress Prints and Photographs

10 – František Tichý, **Český dům**, 1898–1900. Vítkovice, fotografie z časopisu Český svět VI, 1910

oddělený od ulice, ale přímo s ní komunikující. Střeška měla budova velmi členitá, doplněná vikýři a stožáry s korouhvičkami, nad středem domu se zvedala vysoká věž s ochozem.

Při pohledu ze zahrady byla rezná fasáda zdobena jen střídavě a objevilo se další narušení symetrie – dva ze tří schodiškových prostorů, vysunutých před fasádu, měly obdélný půdorys, ale třetí, nejdál od ulice, byl zaoblený a zvedala se nad něj kruhová věž s vysokou kuželovou střechou. Symetrii silně porušovala i neexistence volutových štítů na zahradním průčelí.

Zmíňme detailněji některé kamenické prvky fasády. Především jde o velké množství maskaronů. Zdobily závěrečné klenáky podloubí předsíně, oken v patře obou středových rizalitů i oken v přízemí rizalitů bočních. Další pět maskaronů nesly triglyfy pod atikou hlavního rizalitu a rohaté, démonicky se šklebící tváře se skrývaly na boční straně voluty ve štítu na Zámecké. Pod parapetní římsou každého z oken ve štítech ležela okřídlená hlava cheruba. [obr. 6] Další motivy patřily do zvířecí říše. Snad nejpitoresknější byly dvě plastické veverky [obr. 7], pojidající oříšek, které seděly

u zdi na zábradlí terasy. Štítů rizalitů strážily dvojice maskaronů v podobě lví hlavy. Okna v patře bočních rizalitů a na křídlech fasády do Zámecké doplňovaly na vrcholovém klenáku beraní hlavy. Na atice, po stranách štítu do Zámecké, stáli dva medvědi-štítonoši²⁹ [obr. 6] a pod nimi na obou nárožích hřadovali na konzolkách orli s roztaženými křídly. Pod atikou fasády do Nádražní se nacházely také vlysy s figurálními scénami. Na křídlech to byly reliéfy s motivem tritona a mořské panny, kteří mezi sebou drželi kartuši. Na krajích rizalitu pak dvě scény zobrazující putty, z nichž

11 – František Tichý, **Český dům – velký sál**, 1898–1900. Vítkovice, fotografie z Památník Sokola a České besedy ve Vítkovicích, 1920

jeden hraje na hudební nástroj a ostatní tančí. [obr. 7] Motiv posledního reliéfu nad průjezdem je nerozeznatelný.³⁰

Všechna tato výzdoba nejspíše nebyla bezúčelná, naopak – orli jsou německým erbovním zvířetem, medvědi mohou odkazovat ke germánské mytologii a lví tváře snad znamenaly sílu a vznešenost. Veverky, coby symbol spořivosti, se asi vztahovaly k záložně, jež byla v budově plánována (ačkoliv i ony mohou mít návaznost na germánskou mytologii). Beraní hlavy mohly představovat sílu a bojovnost. Tyto prvky tedy snad tvořily jakýsi symbolický soubor ideálních vlastností německého národa. Lidské a démonské maskarony pak velmi hypoteticky mohly zobrazovat postavy z germánské mytologie (jako tomu je např. na třetím Zemském domě v Brně), zatímco tančící puttí, a nejspíše i tritón a mořská panna (či siréna), zdá se odkazují k hudební a divadelní funkci budovy. Na nároží terasy pak dům zdobily ještě dvě mužské sochy. Tito rytíři ve zbroji a s kopím představují bojovný a obranný element a zdá se, že odkazující ke středověké tradici soch tzv. Rolanda. [obr. 8]

Na Německém domě to byl ale i samotný architektonický sloh, který deklaroval „nacionalitu“ budovy. Alois Schwarz volbu stylu vysvětluje takto: „*Architektonické utváření budovy ukazuje v exteriéru formy nizozemské renesance, zatímco slavnostní prostory interiéru jsou vytvořeny barokně [...] K volbě výše zmíněného stavebního stylu, z vnějšku důsledně dodržěného, vedla jednak snaha přenést do zdejšího kraje tento způsob stavby, v německých zemích po staletí praktikovaný a zdomácněný, a který byl uvážen jako směrodatný také při stavbě Německého domu v Brně, jednak také praktická úvaha, že pro naše drsnější klima a zdejší průmyslem velmi zvýšené, škodlivé dopady ovzduší, se tento způsob provedení zdá obzvláště vhodný [...] Pro volbu baroka pro vnitřní úpravu domu byl rozhodující především slavnostní a veselý účel budovy.*“³¹

Německý dům je často dáván do souvislostí se stejnojmennou budovou v Brně (1889–1891). Nelze však jednoduše říci, že Felix Neumann vycházel z brněnské stavby. Spíše byly oba domy ve vztahu sourozenců se společným otcem, jímž je Dům knihkupců v Lipsku (1886–1888) od Heinricha Kaysera a Karla von Grossheima. [obr. 9] Oba německé domy z něj vychází stylově, hmotově (několik rizalitů), v dekoraci (volutové štíty, armování, rezné zdivo) i dalších prvcích (např. vysoká věž).

Podíváme-li se na fasády obou národních domů podrobněji, uvidíme, že brněnská realizace byla v mnohém střídmější, pojatá spíše klasicizujícím způsobem. Na jejím průčelí bychom nenašli výraznější rostlinný dekor, maskarony, zvířata, ani figurální scény – jen městský erb ovinutý listy. Brněnská stavba též byla mnohem „rozbujelejší“, co se hmoty zadních traktů týče a naopak měla symetrické hlavní průčelí (včetně klasicizujících frontonů oken).

Felix Neumann čerpal inspiraci pro hmotu i detail ostravské stavby přímo z lipského Domu knihkupců, nikoliv z brněnské budovy. Je to patrné právě při pohledu na takové

motivy, jako jsou segmentové frontony (včetně jejich výplně s motivem mušle), či zdvojená a ztrojená okna v přízemí. Nejzřetelnější je to u parapetních říms s cheruby a velkých oken s kruhovým nástavcem pod vrcholovým obloukem – tyto prvky Felix Neumann z Domu knihkupců doslova cituje a přebírá.

Toto však vůbec neudiví, uvědomíme-li si, že Neumann nějakou dobu pracoval v Berlíně právě v projekční kanceláři Heinricha Kaysera a Karla von Grossheima. Možná dokonce v době, kdy se Dům knihkupců v Lipsku projektoval, jelikož do Moravské Ostravy se vrátil koncem roku 1889 právě z Berlína.³² Hypoteticky se tak dokonce mohl na plánech lipského domu osobně podílet coby kreslič.

Felix Neumann (10. 9. 1860 – 5. 6. 1942) pocházel z židovsko-německé pivovarnické rodiny z Radvanic (dnes Ostrava). Od roku 1877 studoval architekturu na vídeňské technice u Heinricha von Ferstela a Karla Königa. Praktikoval u Wilhelma Stiassnyho ve Vídni a poté v Berlíně u Kaysera a von Grossheima. V roce 1890 založil v Moravské Ostravě vlastní firmu, přičemž jako první na Moravě nesl titul „civilní architekt“.³³ Literatura uvádí skoro padesát Neumannem vyprojektovaných či postavených staveb. Šlo vesměs o obytné budovy, ale také o synagogu, školy, hotely, vily, obchodní domy nebo průmyslové budovy. Těžiště jeho činnosti spadá do doby od let 1890–1920.³⁴

Z mnoha jeho staveb zmiňme ve zkratce jen dvě rané, které stylem i detaily odkazují k Domu knihkupců v Lipsku. Jde o Radvanickou pivnici na hlavním moravsko-ostravském náměstí (1891–1893) a vilu Dr. Huberta Kehla na Štřelnické ulici v Moravské Ostravě (projekt je datovaný 7. 5. 1891).³⁵ Felix Neumann se tedy v počátcích držel berlínského školení, a tato jeho tvůrčí kapitola vyvrcholila právě Německým domem.

Český dům ve Vítkovicích, aneb za branami železáren

Vítkovice, podobně jako vedlejší Moravská Ostrava, procházely díky průmyslu koncem 19. stol. překotným růstem. Obec de facto ovládaly železářny, jež prosazovaly němčinu jako korporátní jazyk. Situaci vystihuje úryvek z dvacátých let 20. století: „*Jdi po ulicích a ptej se ještě dnes: – Kostel? Patří závodu – Radnice? Je závodní – Školy? Závodní – Nemocnice? Závod – Co není u nás závodního? Vzduch? Z čeho by byly tak bledé, ty naše děti?*“³⁶ doplněný o další: „*Závody jsou nepřítelům všeho českého i nyní...*“³⁷ V 19. století tedy Češi museli cítit potřebu sebeurčení ještě silněji.

Členové České besedy a Sokola ustavili roku 1896 stavební družstvo, ke zbudování domu pro české spolky.³⁸ To se rozhodlo přímo oslovit některé architektky – víme o dopise Bohuslavu Černému do Karviné (ze 7. 11. 1897), v němž družstvo žádá o zhotovení skici.³⁹ Další architekti se zřejmě přihlásili sami, o úmyslu stavět běžely ohlášky v tis-

ku. Jako porotce byl osloven Spolek inženýrů a architektů království Českého.

Návrhy se sešly celkem čtyři. Zachovány nejsou, ale program stavby, kterým se soutěžící měli řídit, ano. Z něj lze vyčíst, že družstvo mělo přesnou představu o svých potřebách. Kromě velkého sálu až pro 1.200 stojících lidí zaujme požadavek separátní tělocvičny pro potřeby Sokola. Zajímavá je poznámka, že „stavba má býti jednoduchá jak vně, tak i zevně.“⁴⁰ Zpočátku tedy reprezentativnost budovy z architektonického hlediska nebyla tak důležitá, jako funkční a finanční stránka.

Dopisem z 12. 2. 1898 sdělilo družstvo jednomu ze soutěžících, že Spolek inženýrů a architektů ohodnotil jeho projekt druhým místem.⁴¹ V komisi zasedli Josef Lhota a Josef Martin, kteří za vítěze vybrali projekt Františka Tichého, zaměstnaného u stavitele Bohumila Židlického v Moravské Ostravě.⁴² Týž den vyšla v tisku zpráva s přepisem posudku komise: „Po zevrubném zkoumání zaslanych čtyř náčrtků a srovnání jejich s požadavky sděleného nám programu stavebního shledáváme, že účelu, jemuž budova jest věnována a ustanovením programovým nejlépe hová návrh označený I. Jest to jediný ze všech, který svou půdorysnou koncepcí, máje ráz monumentální, vyniká nad ostatní. Rozdělení jest jednoduché, jasné a účelné, zejména pokud jde o místnosti přízemkové.“⁴³

Posudek ukazuje nápadný rozdíl v kritériích. Zatímco stavebnímu družstvu šlo o jednoduchost a nízkou cenu, pánové ze spolku architektů ocenili spíše monumentalitu a praktickou dispozici. A stavebníci se rozhodli výběr odborníků respektovat.

Pozici generálního dodavatele pro stavbu získala v soutěži firma Bohumila Židlického, dozor prováděl sám František Tichý. Slavnostní otevření proběhlo 26. 11. 1899. Jeden z dobových komentářů říká: „Výstavností a prostorostí předčí náš Národ. dům v Mor. Ostravě.“⁴⁴

Podívejme se tedy, co novinář tolik obdivoval. [obr. 10] Uliční fasádu opticky tvoří mělký centrální rizalit s hlavním vstupem a dvě postranní křídla s bočními rizality, v nichž jsou vrata do průjezdů. Přízemí je průběžně bosované, s okny i dveřmi půlkruhově zaklenutými. Patro je dekorováno bohatěji. Zaklenutá okna v rizalitech lemují polosloupky, plocha jejich frontonů je vyplněná rostlinnou dekorací s lipovou ratolestí a dívčím maskaronem (nad středovým oknem hlavního rizalitu je maskaron mužský). Na křídlech jsou okenní otvory obdélné, zvýrazněné šambránami, římsami a nadokenními vlysy.

Střecha dává domu monumentální výraz – nad středovým rizalitem je mohutná vypouklá mansarda, nad bočními rizality menší mansardové nástavce. Atiky nad rizality byly provedeny jako malé zaoblené štíty (s kruhovými nikami věncenými lipovými ratolestmi respektive rostlinnými šlahouny), doplněné balustrádou.

Půdorys ukazuje stavbu zhruba obdélného tvaru. V přízemí byla v přední části restaurace, nálevna a jejich zázemí. Vstupní chodba vedla středem budovy do vestibulu s tříramenným schodištěm a dále do velkého sálu a tělocvičny. Sál byl prosvětlen z obou stran okny a plochu zdí a stropu zdobily římsy, konzolky s maskarony, rostlinné rozviliny, věnce, karyatidy, atd. [obr. 11] Na oblouku jeviště seděly dvě

12 – František Tichý, návrh Českého domu – detail, 1898. Vítkovice, Archiv města Ostravy, fond České stavební družstvo Vítkovice a okolí, inv. č. 10

ženské postavy, zřejmě múzy Thalia a Terpsichoré, neboť jedna držela masku, druhá lyru. Také ostatní veřejné prostory domu mají štukovou výzdobu s maskarony, putti, rostlinnými motivy, mušlemi, kartušemi s motivem ženské postavy, atd. Většina dekorace nese inspirace barokní a renesanční, ale na schodišti vestibulu se objevují i secesní prvky.

Co na fasádě Českého domu určuje její „nacionalitu“? Předně několikrát opakovaný motiv lipových ratolestí a dále český lev se svatováclavskou korunou pod atikou v ústřední ose fasády – původně zde zřejmě byly i moravská a slezská orlice. Pozornějšímu divákovi pak nemohly uniknout čtyři busty na atice.

Není bez zajímavosti srovnat různé varianty neuskutečněných plánů s realizací.⁴⁵ Výkres, datovaný razítkem úřadu do 14. 10. 1898,⁴⁶ totiž zobrazuje čtyři busty, které měly představovat Jana Žižku (v papaše a s páskou přes oko), dva muže s plnovousem (jeden z nich snad Jan Amos Komenský) a muže s knírem (Karel Havlíček Borovský?). [obr. 12] Realizovány však byly odlišné podobizny. Informuje nás o tom dopis ze 4. 6. 1899,⁴⁷ kde družstvo zadává sochaři Františku Skořepovi, aby vypracoval busty Komenského, Palackého, Jiřího z Poděbrad a Karla IV.⁴⁸ Se sochami se pojí i motiv zkřížených pochodní, halaparten a husitských cepů, navržených na atikových štítech na výše zmíněném výkrese. Místo zbraní se provedly méně zdobné štíty s kruhovou nikou a lipovými ratolestmi. Stavebník se tedy zřejmě rozhodl nahradit bojovně laděný program vyjádřením moudrosti a vzdělanosti.

Za národně pojatou dekoraci lze snad považovat i maskarony nad okny rizalitů. Především ten mužský v centrální ose, jež svým přísným výrazem, mocným knírem, historizujícím účesem a podivnou čelenkou-korunou působí jako postava ze Starých pověstí českých.⁴⁹ Podle výkresu ze 14. 10. 1898 měla být na tomto místě hlava muže s knírem, ve středověké kónické přilbě – zřejmě sv. Václav.

V interiéru, zaplněném množstvím štukové dekorace, najdeme tři polychromované emblémy se znaky Čech a Moravy držené putti na supraportách dveří v restauraci. Další znaky byly ve velkém sále nad jevištěm. Veškerá zbylá dekorace se buď vztahuje k hudbě a divadlu, nebo nejspíše nemá hlubší význam.

Autorem bust a štukové výzdoby byl stejně jako u Národního domu František Skořepa z Moravské Ostravy (zemřel 18. 4. 1906),⁵⁰ zřejmě spíše řemeslník, produkující sochy sériově. Zdá se to alespoň z reklam v tisku: „*František Skořepa [...] týž má na skladě sochy a poprsí všech českých výtěčníků (Palackého, Jungmanna, Komenského, Tyrše, Fügnera a t. d.) pak sochy svatých a pod.*“⁵¹ Z uměleckého hlediska se

zdá být škoda, že busty neprovedl vídeňský sochař Jaroslav Maixner, který se k tomu nabídl.⁵²

Pokud se podíváme, jak dům působil v době vzniku, zaujme pregnantní komentář: „*Budova tato bude jedinou v celých Vítkovicích, která se bude řádně reprezentovati a bude ona oasou pro oko každého v poušti kasárnických staveb železáren vítkovických.*“⁵³ Publikum si tedy zřetelně uvědomovalo rozdílnost bohatě dekorované, omítané fasády od rezné architektury reprezentativních a veřejných staveb Nových Vítkovic, budovaných železárnami i obcí.

Architekt Českého domu, František Tichý, se narodil 21. 5. 1869 v obci Býchory u Kolína. Do Moravské Ostravy přišel roku 1895 a 7. 5. 1901 se v Příboře oženil s Augustinou Piškytlovou, s níž měl dcery Kamilu a Jarmilu.⁵⁴ Neznáme jeho vzdělání, zato víme, že byl členem cyklistického spolku „Blesk“, kterému předsedal jeho zaměstnavatel Bohumil Židlický.⁵⁵ Zemřel na rakovinu 30. 6. 1915.⁵⁶ Z jeho dalších realizací zde jen připomeňme, že obdobnou úlohu jako ve Vítkovicích si vyzkoušel v Místku. Tam byl podle jeho návrhu v letech 1899–1900 dekorován velký sál Národního domu. Realizaci Tichým navržených štuků i zde provedl František Skořepa. Dekorace oblouku jeviště v Místku je přitom přesnou kopií téže, dnes už neexistující, partie z Českého domu ve Vítkovicích.⁵⁷

Dom Polski v Moravské Ostravě, aneb nelehký život architekta

Koncem 19. století se i polská menšina rozhodla zbudovat si vlastní dům. Roku 1899 byl založen spolek pro jeho stavbu,⁵⁸ jehož členem byl nejspíše již tehdy architekt Stanislaw Bandrowski. Tisk jej později dokonce považuje za iniciátora stavby.⁵⁹ Právě on vypracoval plány, takže v tomto případě se neuskutečnila žádná soutěž.

Stavba probíhala od roku 1899, slavnostní otevření se konalo 8. a 9. 9. 1900 a současné komentáře byly velmi pochvalné. Např. kolaudační komise prý: „*nenalezla nic ke kritice a nešetřila pochvalami pro arch. Bandrowského, který si skvěle poradil se zadáním a dal městu budovu, jež bude skutečnou ozdobou okolí.*“⁶⁰

Dom Polski

w Mor. Ostrawie.

14 – Stanislaw Bandrowski, skica Polského domu, 1899. Moravská Ostrava, fotografie z Głos Ludu Śląskiego III

Co tedy město tolik zkrášlilo? Polský dům je patrová, nárožní budova se dvěma křídly. V místě nároží jí dominuje věž s kupolí a na ulici Poděbradově monumentální hlavní rizalit s termovým oknem. [obr. 13] Nezaměnitelně jej určuje fasáda, kombinující prvky secese a historizujících slohů, založená, jak připomíná Pavel Zatloukal,⁶¹ na manýře krakovského architekta Teodora M. Talowského.

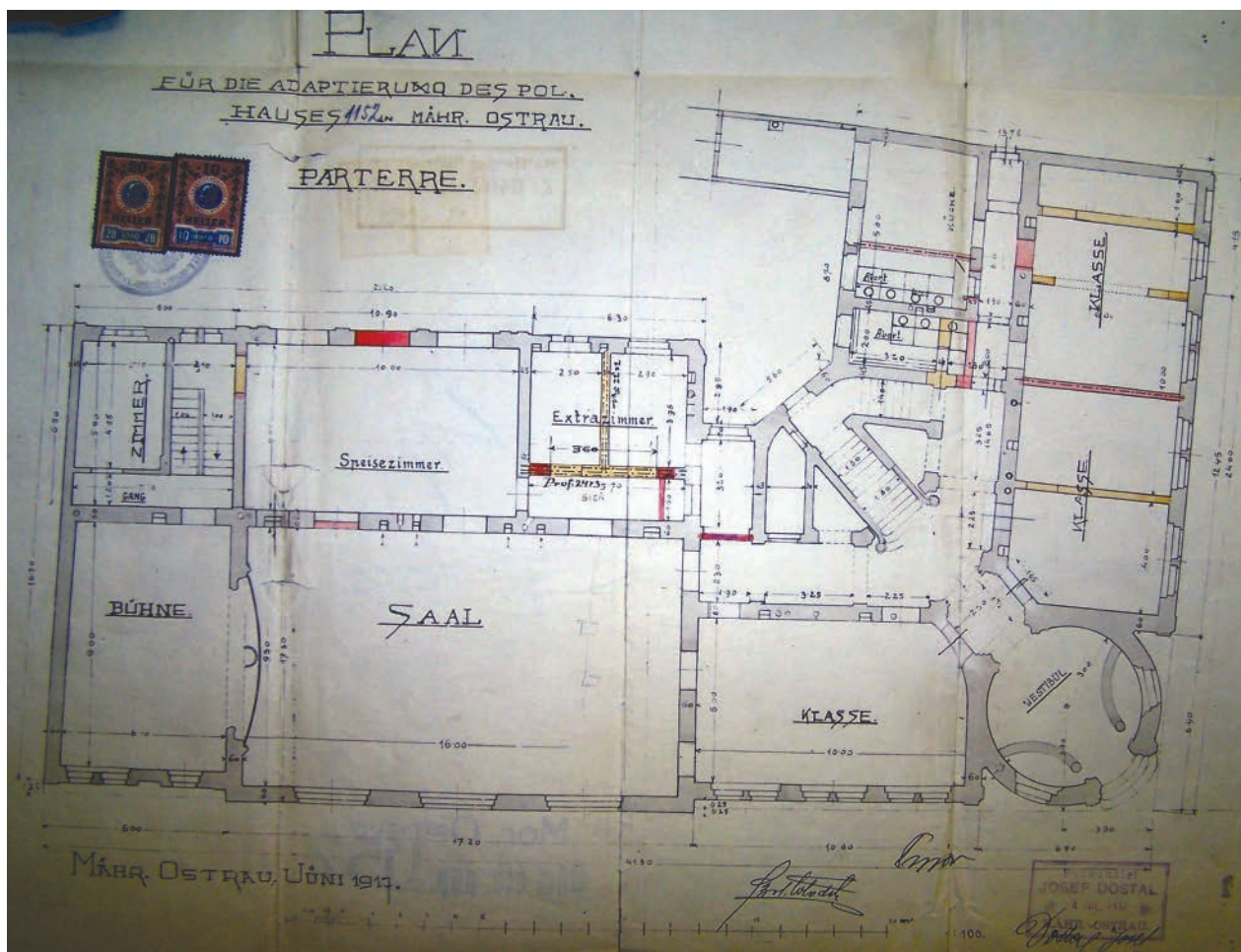
Na fasádě se režné zdivo střídá s omítanými plochami v promyšlené kompozici, čímž vytváří až šachovnicovou dynamiku. Okenní otvory jsou v přízemí segmentové, v patře obdélné a na vrcholu věže půlkruhově zaklenuté. Výjimku tvoří pohledově důležitá místa fasády, kde jsou pro větší optický efekt užity jiné tvary oken. Jde o patro nárožních rizalitů, kde půlkruhově zaklenutá okna ladí s velkým termovým oknem; věž nad vstupem do budovy, kde dvě úzká, jakoby nepřístupná, okna kontrastují s vchodem a dodávají mu na významu; a přízemí na konci obou křídel.

To, co Jindřich Vybíral považuje za „bizarní skru-máz“,⁶² můžeme naopak hodnotit jako originální souhrn.

Právě stylová eklekticita, kdy se vedle secesních prvků (vzdušná železná kupole citující Pylon secese Josepha M. Olbricha, štukové ornamenty, dekor pilastrů rizalitu) objevují i barokní (voluty), středověké (opěrné pilíře v přízemí věže a její atika, parafrázující cimbuří), manýristické (termové okno, pilastry s vtačeným dřikem) a klasické (tympanon, římsy), dodává stavbě na poutavosti.

Fasáda nese množství dalších dekorací. Jsou to různé erbovní štítky s šikmým břevnem, mnohokrát opakovaný motiv koule, rostlinné šlahouny, triglyfy, terče, vpadlé plochy, vlnky, zvýrazněné klenáky, bosáz a další. Mnoho prvků je použito neklasicky (např. obrácené voluty, římsy vznášející se bez podpory, či naopak nic nenesoucí pilastry), jiné nesymetricky (např. zvýrazněné klenáky termového okna). Většinu asymetrie a dynamiky však stavbě dává především dekor, hmotově je totiž poměrně sevřená.

Dobové komentáře stavbu označují za vynikající „důslednou secesi s polskými motivy“,⁶³ konstatují, že je „ve slohu secese“,⁶⁴ popřípadě „v Jagelonském slohu“.⁶⁵

15 – Stanislaw Bandrowski, Josef Dostal, **půdorys přízemí Polského domu**, 1917. Moravská Ostrava, Archiv Stavebního úřadu Moravská Ostrava a Přívoz, fond dokumentů a plánů pro objekt č. p. 1152

Na Polském domě lze najít i přesné citace z realizací Teodora Talowského. Např. střídavě omítané a režné klenáky, či režný pás okenní klenby „vyrůstající“ z koule – ty známe z domu U pavouka (Krakov, 1889). Popřípadě obrácené, dolů směřující voluty a parafrázi pilastru, stojícího na kouli z domu Festina Lente (Krakov, 1887). Slova Pavla Zatloukala jsou snad však až příliš tvrdá, když píše: „Bandrowského ostravské stavby by tedy zřejmě bylo možné nazvat plagiáty Talowského díla [...] Takovéto „vykrádání“ jen málo souznělo

s etosem mladého hnutí“. ⁶⁶ Jednak je otázkou, nakolik Bandrowski cítil nějaké souznění se secesním hnutím, jednak je třeba říci, že přejímání vzorů patří k běžné umělecké praxi. Jak jinak bychom měli nazvat např. Endeho a Böckmannovu inspiraci Domem knihkupců v Lipsku, při projektování brněnského Německého domu?

Navíc Bandrowski nekopíroval Talowského bezduše – jeho styl proměnil a obohatil. Talowského stavby jsou totiž spíše historizující (a to směrem do stylu tzv. severské

16 – Sčítací operát se záznamem Stefana Badowského, 1900. Archiv města Ostravy, Operáty 1900, Moravská Ostrava, č. p. 935_1

100000										
Stefan										Balkon
Radowski		1	60	8	7					Kalisen
										Questen

neorenesance) a dekorace zaplňuje jejich průčelí s antiklasickou hravostí a zdánlivou nahodilostí. Secesní motivy se na nich takřka nevyskytují, polští historikové umění koneckonců Talowského označují za architekta eklekticismu, jenž ve své tvorbě spojil různé historismy.⁶⁷ Oproti tomu na Polském domě je secesních dekorací mnoho a interiér zdobí pouze secesní štuky. Také hmota budovy má daleko k Talowského stavbám a užití dekoračních prvků na fasádě Polského domu se zdá jaksi uspořádanější a méně „hravé“.

Zajímavé však je, že Stanislaw Bandrowski původně přišel s jiným, klasičtějším, projektem. Odhaluje jej skica, vydaná jednak na letáku,⁶⁸ jednak v tisku.⁶⁹ Na ní nalézáme dům sice hmotově a půdorysně totožný s realizovanou stavbou, avšak diametrálně odlišný svým neorenesančně-neobarokním pláštěm. [obr. 14] Počet okenních os je sice stejný, avšak většina oken je obdélná a zdvojená, se středovým pilířkem, nárožní věž je zakončena bání s lucernou a v hlavním rizalitu jsou tři velká okna, doplněná menšími, kruhovými. Výraz rizalitu určuje vysoký řád pilastrů, na okrajích zdvojených, a na atice je umístěno sousoší.

Nelze pochybovat, že autorem této koncepce je rovněž Stanislaw Bandrowski. Jednak byl u vzniku Polského domu od počátku, jednak to dokazují jím signované plány situace a řezu datované 10. 6. 1899 (tedy pár dní po vydání skici) a také další plán – půdorys přízemí (z roku 1917).⁷⁰ Z detailního pohledu na výkres příčného řezu zjistíme, že je na něm zakreslena úplně jiná fasáda, než jaká byla provedena. Což je o to zvláštnější, že výkres byl schválen úřady a de facto se podle něj mělo stavět. Na výkrese je klasicky profilovaný sokl a římsy, které na budově rozhodně nenalezneme. Také interiér na plánu ukazuje neobarokní supraporty dveří, ačkoliv ve skutečnosti jsou dekorace vnitřku secesní.

A pečlivý pohled na půdorys přízemí, [obr. 15] ukáže i zde rozpory se skutečností, ačkoliv by tento plán měl zachycovat skutečný stav již dvacet let stojícího domu. Na výkrese jsou okna na křídlech zakreslena coby sdružená, se středovým pilířkem, okna rizalitu potom jako tři stejně široké otvory. Ve skutečnosti jsou ovšem na budově všechna okna samostatná a termové okno rizalitu se skládá ze dvou užších a prostředního širšího pole.

Příčný řez ani půdorys tedy neodpovídají plánům fasády z 18. 8. 1899, signovaných Bandrowským, dle kterých byla stavba provedena.⁷¹ Čemu naopak řez i půdorys odpovídají docela přesně, je původní skica historizující fasády. Na ní jsou jak klasické římsy, tak sdružená okna se sloupkem a tři souměrná okna rizalitu. Někdy v červenci 1899 se tedy Bandrowski musil zhlédnout v Talowského krakovských stavbách a projekt přepracoval. Výkresy půdorysu a řezu však nechal v původním stavu – jelikož sám vedl stavební práce, nezpůsobilo to zřejmě žádné problémy.

Na realizované budově samozřejmě byly i prvky vyjadřující její „polskost“. Předně tři erbovní štíty s korunami nad velkým termovým oknem. Prostřední, ležící na zá-

věrečném klenáku okna, zdobila bílá polská orlice. Boční štítky pak nesly zřejmě malopolskou bílou orlici s pružinou a těšínskou zlatou orlici.⁷²

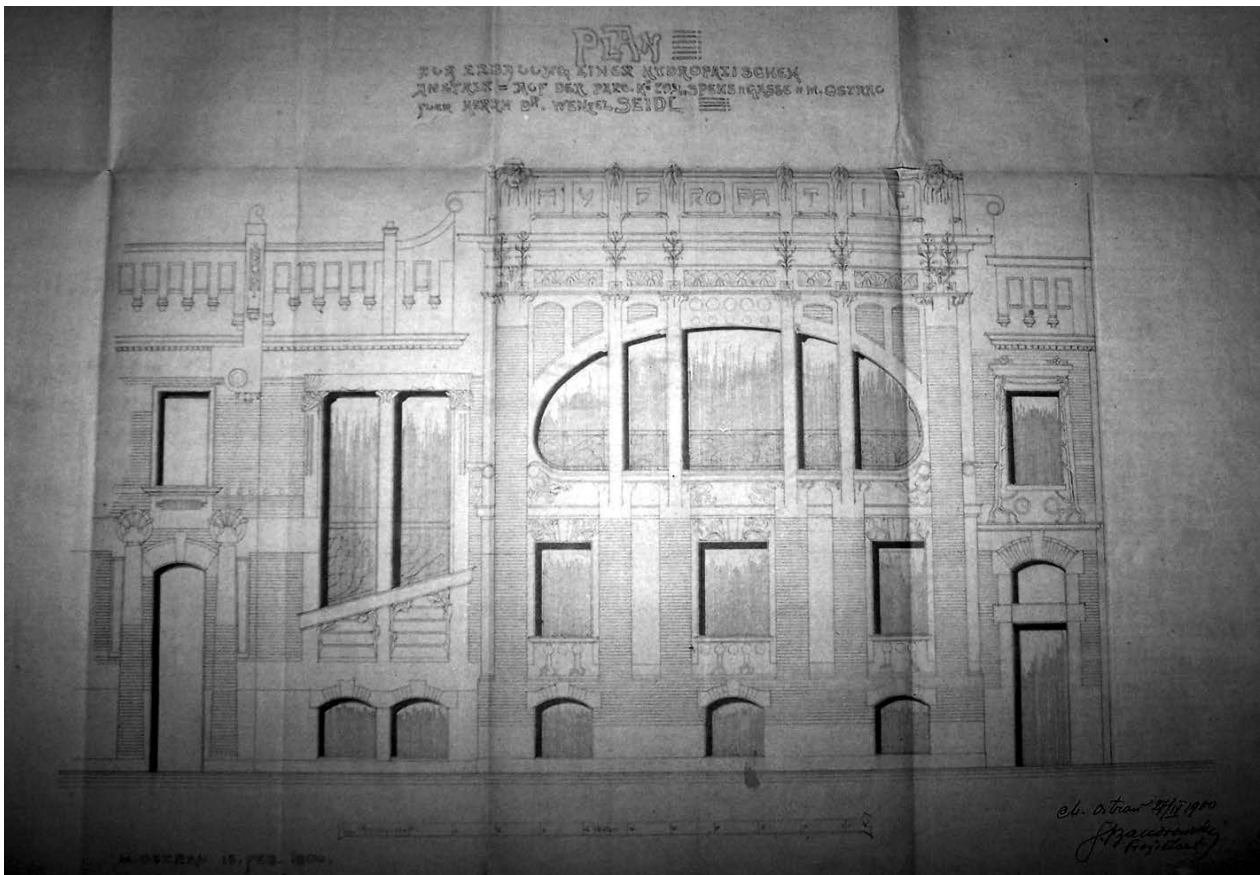
Zaujme i sousoší v tympanonu hlavního rizalitu. Zobrazuje trůnící ženu s korunou a šavlí (zřejmě personifikace Polska), obklopenou čtyřmi putti se svazky obilí a vavřínovým věncem. V levém rohu tympanonu leží dívka se svazkem květin, v pravém rohu pak muž s knírem, v kroužkové zbroji, varkoči, přilbě a s mečem v ruce. Tyto postavy snad zobrazují alegorii Poláků a Polek, historické kostýmy svádí i k jejich interpretaci coby mytických předků Poláků – kněžny Vandy a knížete Kraka.⁷³ K Polsku odkazují i mohutné plastiky orlů, sedících na koulích vedle tympanonu a další štukové orli ve velkém sále.

Nezanedbatelným prvkem fasády jsou pak hrubé kusy kamenů, vystupující zdánlivě nelogicky na mnoha místech z režného zdiva fasády. Má se jednat o zbytky ze zbouraných krakovských hradeb.⁷⁴

Fasáda, provedená v Talowského manýře, tedy nezakrývala „nedostatek skutečné architektonické koncepce“, jak soudí Jindřich Vybíral.⁷⁵ Ba právě naopak – Talowského stylem, stejně jako další výzdobou a skrze přímé spojení s nej památnějším polským městem, představuje dům dokonalé a koncepční vyjádření „polskosti“. Není vykradením stylu krakovského architekta, a není ani povrchní, je spíše přenesením kusu Polska na Moravu, za účelem vytvoření nového domova.

Pokud jde o architekta Stanislaw Bandrowského, je třeba na tomto místě uvést jeho osudy na pravou míru. Začít je třeba tím, že hypotézy, které jej příbuzensky spojovaly s Ernestem Bandrowským z Krakova, se nepotvrdily.⁷⁶ Architekt se totiž ve skutečnosti jmenoval Stefan Badowski. Tento fakt odhalila velká kauza, která se kolem něj rozvířila: brzy po otevření se totiž Polský dům dostal do finančních problémů⁷⁷ a na vině tomu měl být právě Bandrowski, který zastával funkci spolkového pokladníka. Na jednání, kde měl spolku předložit účty za několik měsíců, se nedostavil a údajně zmizel. V českém tisku se strhla doslova smršť příspěvků a to nejen v novinách ostravských, ale i v brněnských a pražských. Mnoho článků tvořily fámy, *Opavský týdeník* dokonce útočně píše: „*Jeho domnělá choť, za jakou ji ve společnosti vydával, jest pouze kuběnou a dlí dosud v Mor. Ostravě.*“⁷⁸

Bandrowski opravdu odjel z Ostravy, čehož využil jeho dobrý známý, hlavní činovník Polského domu, MUDr. Waclaw Seidl a podal na něj žalobu za zpronevěru a za padělání směnek (škoda měla činit až 60.000 zl.). Architekt byl následně 6. 11. ve Vídni „poznán a zatčen“.⁷⁹ Policie měla být na jeho stopu uvedena „jistým děvčetem, s kterým [...] udržoval milostný poměr“⁸⁰ a zadržen měl být u vídeňské opery, kde měl se slečnou schůzku. Podle jiných verzí byl dokonce zatčen „v bytě nějaké dámy od cirkusu“.⁸¹ Následně byl převezen do Moravské Ostravy a vsazen do vězení. Bandrowski tedy nikam nezmizel, jen si užíval nemanželských radovánek, a zatčením musil být zaskočen.

17 – Stanisław Bandrowski, nárys fasády Lázní Žofinka, 1900. Moravská Ostrava, Sbíрка spisů demolovaných domů, k. ú. Moravská Ostrava, 1246/1, kart. 166

Právě ve zprávách z listopadu se poprvé objevuje, že jeho pravé jméno zní Stefan Badowski a že pochází z Ruska. Skoro rok Bandrowski seděl ve vězení v Moravské Ostravě,⁸² jeho manželka Johanna Badowská bydlela nadále v jejich bytě v nájemním domě MUDr. Waclawa Seidla naproti Polskému domu. Tedy v domě, který její manžel vyprojektoval pro muže, jenž jej pohнал k soudu.

Proces se konal v Novém Jičíně 24. 6. 1901. České noviny o něm opět velmi hojně referovaly.⁸³ Architekt byl obviněn z padělání směnek na jméno dr. Seidla na 3.000 korun, ze zpronevěry 220 korun a navíc se ještě vynořila starší obžaloba – již v roce 1893 na něj byl vydán zatykač v Tarnově, kde měl rovněž falšovat směinky na 600 korun. Soud však Bandrowského shledal nevinným ve všech bodech žaloby, odsoudil jej pouze na tři dny za falšování jména.

Jak se dozvídáme z novin a sčítacího operátu, Stefan Badowski se narodil 7. 8. 1860 ve vsi Balków u města Kalisz v ruském záboru Polska. [obr. 16] Jeho rodiči byli Stanisław a Matilda Badowští.⁸⁴ Studoval prý ve Varšavě, a když mu bylo dvacet let, jeho matka znovu otěhotněla. V případě, že by se mu narodil bratr, musel by Bandrowski narukovat do ruské armády. Proto raději utekl za hranice a z obavy ze

stíhání přijal falešné jméno. V roce 1891 přišel do Tarnova a o dva roky později zde postavil vilu pro Stanisława Podoleckého. Zde se asi oženil s Johannou Bodakowskou, přičemž při svatbě užil své pravé jméno, a tak i jeho manželka se jmenovala Badowská.

Roku 1897 se oba objevují v Moravské Ostravě. Zaměstnání Bandrowski získal jako projektant u Bohumila Židlického. Možná pod jeho vlivem našel zálibu v bicyklu – stejně jako jeho zaměstnavatel a jeho kolega František Tichý se účastnil Sjezdu československých cyklistů.⁸⁵

Zřejmě také rychle zapadl mezi místní Poláky, prý uměl: „elegantně vystupovati a získal si tak brzy všeobecné důvěry.“⁸⁶ V Moravské Ostravě spoluvlastnil továrnu (č. p. 1171) kde se vyráběla barva Purganit, kterou vynalezl a nechal si patentovat.⁸⁷

Stanisław Bandrowski byl tedy činorodým člověkem, stihl nejen projektovat, dělat stavbyvedoucího a podílet se na chodu Polského domu, ale i podnikat a experimentovat v oboru nátěrů. Krom toho se s chotí účastnili společenského života a užívali si požitků bohatství: „dr. Seidl i Badowski zařídili si v novém domě Seidlově byty své přímo po knížecku. Nikdo na Ostravsku [...] nemá tak nádherně zařízený byt.“⁸⁸

Poté, co Bandrowského propustili z vězení, jsou již zprávy o něm chudé. Existují dva dopisy, jeden v *Gwiazdce Cieszyńskie*, jímž se ohrazuje proti pomluvám redaktorů,⁸⁹ druhý zasláný na moravskoostravský městský úřad. Ten je datován 12. 6. 1901 a Bandrowski v něm řeší okolnosti kolaudace lázní Žofinka. Jako svou adresu udává Laudonstrasse 17 v Novém Jičíně a podepsal se jako „*Bandrowski recte Badowski*“.⁹⁰ Jaké byly jeho další osudy, zatím nevíme.

Současně s Polským domem (1899–1900) se naproti přes křižovatku stavěl dle Bandrowského projektu nájemní dům⁹¹ (v němž poté Bandrowski bydlel) a o něco později i vedlejší budova lázní Žofinka (Sofienbad, 1900–1901),⁹² obě pro Waclawa Seidla. V dosavadní literatuře je poněkud nepřesně lázněmi Žofinka nazýván nájemní dům, přičemž samotná budova lázní je opomíjena.⁹³

Ačkoliv nájemní dům byl postaven v Talowského manýře, nepřejímal z něj, oproti Polskému domu, prvky tak explicitně a byl méně historizující. Navazující budova lázní [obr. 17] pak sice využívala režného a omítnutého zdiva, ale svým pojetím a dekorem byla takřka čistě secesní. Pilastry měly florální hlavice, atiku zdobily ženské maskarony, velké termové okno bylo zaoblené dle secesního vkusu. Nad oknem vystupovala široká korunní římsa, držaná kovovými konzolkami ve formě rostlinných rozvilin. I sál s bazénem a galerií byl zdoben secesními rostlinnými motivy. Opticky fasádu členil středový rizalit a dvě krátká, nesymetrická křídla. S vedlejší nájemní domem byly lázně opticky spojeny atikou a soklem.

Projekt nájemního domu je ze září roku 1899, vznikl tedy zhruba měsíc poté, co Bandrowski podruhé vyprojektoval fasádu Polského domu. Je zřejmé, že tyto dvě stavby na sebe mají těsnou návaznost i myšlenkovou. Projekt vedlejší budovy lázní je z 15. 2. 1900 a u Bandrowského signatury nese ještě dataci 27. 4. 1900. V časovém rozpětí několika měsíců tu vidíme postupný vývoj architekta. Od čistě

historizujícího projektu, přes spojení historizujících prvků a secesních motivů s Talowského manýrou, a přes secesní variaci Talowského takřka bez historizujících prvků, až ke specifickému stylu „polorežné“ secese.

Dalším Bandrowského projektem je hotel Severní dráha v Přívoze (dnes Ostrava).⁹⁴ Bandrowského signaturu však nesou jen plány půdorysů a řezu pro tuto nárožní budovu (datované 6. 5. 1900). Výkresy fasády a pozměněné výkresy půdorysů z června 1900 jsou podepsané Johannem Ulrichem, jehož firma stavbu prováděla. Jelikož fasáda je velmi podobná další Ulrichově realizaci, Centrálním lázním (1901), a naopak nepodobná Bandrowského stavbám, zdá se, že mu Severní dráhu nemůžeme připisat. Naopak ale můžeme Bandrowskému přiřadit drobnou stavbičku – plot na ulici Žerotínově u Polského domu. Výkresy s jeho signaturou z 15. 8. 1900 ukazují provedení v módních secesních formách s pilíři s kuželkami.⁹⁵

V jakém stylu tedy stavět?

Na závěr shrňme, co tedy ve sledovaných případech hrálo roli při výběru stylu. Mohla to být jak snaha zapadat (Národní dům), tak naopak snaha lišit se (Český dům). Ve dvou případech pak touha přenést na Moravu cizí styl, charakteristický pro daný národ. Vliv ale mohly hrát i takové prvky, jako finance, využití plochy pozemku, či škodlivému ovzduší odolný plášť. Je zajímavé, že Češi zvolili v obou případech spíše klasicizující pojetí a „nacionalitu“ svých budov vyjádřili bustami, znaky, lipovými listy, atd. A také v počátcích projektů kladli důraz spíše na funkci, než na reprezentativní vzhled. Naopak Němci i Poláci neváhali rovnou zvolit nákladné projekty a manifestovali „nacionalitu“ svých domů samotným stylem, ačkoliv i další symbolické prvky (jichž bylo v případech Polského a Německého domu více, než na českých budovách) působily jako důležitá součást výzdoby.

Původ snímků – *Photographic Credits*: 1–5, 10–15, 17: archiv autora; 6–8, 16: Archiv města Ostravy; 9: <http://www.loc.gov>

Poznámky

* Tento článek vznikl na základě magisterské diplomové práce: Jan Galeta, *Národy sobě, aneb o architektuře národních domů v Moravské Ostravě a Vítovicích* (diplomová práce), Seminář dějin umění FF MU, Brno 2012. Citát v názvu je převzat z tisku: K dějinám Národ. domu v Mor. Ostravě, *Ostravice* II, 1894, č. 24, 16. 6., s. 3.

¹ Dva slavnostní dny v Mor. Ostravě, *Ostravský obzor* VIII, 1900, č. 70, 12. 9., s. 1.

² Více k Národnímu domu viz Karel Jiřík, *Národní dům v Moravské Ostravě – symbol českého Ostravska (1893–1918)*, *Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska* 19, 1999, s. 184–203. Ke společnému koncertnímu domu viz Alois Schwarz, *Das Deutsche Haus in Mährisch Ostrau*, *Mährisch Ostrau* 1895, s. 3–8. – Jozef Šerka, *Německý dům v Moravské Ostravě 1895–1945*, *Ostrava: Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska* 21, 2003, s. 399–421.

³ Vyhlášení soutěže např.: *Konkurs, Národní listy* XXXII, 1892, č. 24, 24. 1., s. 6.

⁴ Návrhy byly zaslány pod šiframi: V sdružení spočívá síla, K svému účelu, Moravia, Svůj k svému, Músám, Morava, Bratři – bratřím, Vlasti k slávě, Pražské pobudky, Orlice pestrá, Národ sobě, Pokrok, Účelné, Dle jmění svého zaříd stánek svůj, 2x Zdař Bůh, Vyšehrad, tři byly označeny jen značkami – viz např. Ku stavbě Národního domu v Mor. Ostravě, *Národní listy* XXXII, 1892, č. 112, 22. 4., s. 3.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Např. Zprávy z Ostravy a okolí, *Opavský týdeník* XXIII, 1892, č. 39., 18. 5., příloha s. 1.

⁸ Zprávy z Ostravy a okolí, *Opavský týdeník* XXV, 1894, č. 40, 26. 5., s. 3.

⁹ Většina budovy totiž byla po požáru v roce 1976 demolována a původní je dnes zčásti jen fasáda a střecha. Veškerou plánovou dokumentaci schraňuje Archiv Stavebního úřadu Moravská Ostrava a Přívoz (dále ASU MOaP), fond dokumentů a plánů pro objekt č. p. 148.

¹⁰ Pavel Zatloukal, *Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku*, Olomouc 2002, s. 465.

¹¹ Štukatérské práce zřejmě prováděl místní sochař a štukatér František Skořepa z Moravské Ostravy.

¹² Národní technické muzeum, Archiv architektury a stavitelství (dále NTM AAS), fond č. 24 Kříženecký Rudolf, 20100813/02. Krom finálních výkresů fasády a půdorysů se ve fondu nalézají i několik desítek skic, které odhalují autorské hledání vhodného rozložení půdorysů. Je také otázkou, jakou měrou se na projektu podílel Josef Vyskočil, když celý konvolut je uložen pod Kříženeckého jménem, skici zřejmě pocházejí jen z jeho ruky a na finálních výkresech je jen jeho podpis.

¹³ K dějinám Národ. domu v Mor. Ostravě, *Ostravice* II, 1894, č. 24, 16. 6., s. 2.

¹⁴ Náš Národní dům, *Ostravice* I, 1893, č. 5, 24. 3., s. 2.

¹⁵ Program pro stavbu Národního domu v Mor. Ostravě, NTM AAS, fond č. 24 Kříženecký Rudolf, 20100813/02.

¹⁶ Další soutěžní návrhy na stavbu Národního domu, z nichž si mohli stavebníci vybírat, se do současnosti zřejmě nedochovaly.

¹⁷ JH [Jiří Hilmera], heslo Srb Josef, in: Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 619.

¹⁸ Jednota samosprávných úředníků, *Jizeran* XII, 1891, č. 62, 8. 8., s. 6.

¹⁹ Národní archiv Praha, *Policejní ředitelství I, konskripce*, kart. 560, obraz 883, <http://digi.nacr.cz/prihlasky2/>, vyhledáno 10. 1. 2013.

²⁰ Nová radnice na Kladně, *Technický obzor* V, 1897, č. 14, 20. 5., s. 1–3.

²¹ *Objekty*, <http://www.hostomice.cz/index.php?page=objekty>, vyhledáno 10. 1. 2013.

²² Podrobněji o vzniku spolku a okolnostech stavby viz Schwarz (pozn. 2), s. 3–11. Popřípadě Šerka (pozn. 2), s. 403–404. K architektuře Německého domu např. Pavel Zatloukal, O Moravské Ostravě jako "rezervaci" architektury pozdní secese a art déco, *Ostrava: Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska* 18, 1997, s. 161–194.

²³ Viz Schwarz (pozn. 2), s. 18: „*Project des Architekten Neumann vollinhaltlich in in seinen ganzen Umfange zur Grundlage des Bauausführung angenommen; nur sollte dasselbe vorher durch einen auswärtigen bedeutenden Architekten überprüft werden.*“

²⁴ Ibidem: „[...] und äusserte sich über die künstlerische Ausführung in schmeichelhaftester Weise.“ Není tedy přesné, když Pavel Zatloukal píše: „O dva roky později byla vysáána soutěž, v jejíž porotě zasedli i Ende, Böckmann a Wanderley. Nebylo divu, že z návrhů místních soutěžících zvolili ten, který se nejvíce blížil jejich brněnskému pojetí“ (viz Zatloukal [pozn. 10], s. 388), neboť Wanderley, Ende a Böckmann nezasedli v porotě soutěže, pouze konzultovali již přijatý, hotový projekt.

²⁵ Např. Místní zprávy, *Ostravice* II, 1894, č. 26, 30. 6., s. 3: „*Rohatina, čili proč má německý dům samé věže a rohy? Pro to, aby mohli Němci do všeho trkat.*“

²⁶ Drobné zprávy, *Noviny Těšínské* I, 1895, č. 20, 10. 6., s. 4.

²⁷ Alois Schwarz, *Illustrierter Führer durch das Industriegebiet von Mähr.-Ost- und Umgebung*, Leipzig, 1906?, s. 32: „*der imposante Monumentalbau des Deutschen Hauses, welchen mit seinen zahlreichen Thürmchen und Giebeln, sowie in zierlichen Backstein ausgeführten facade zweifellos das bemerkenswerthe Bauwerk der Stadt bildet.*“

²⁸ Viz Schwarz (pozn. 2), s. 24. Jelikož byl dům v roce 1945 demolován, umožňují dnes rekonstruovat jeho vzhled jen plány, viz Archiv města Ostravy (dále AMO), Fond stavebních spisů demolovaných domů, k. ú. Moravská Ostrava, č. p. 951, kart. 131; dále popis z pera A. Schwarze (pozn. 2), s. 26–29 (ččetně kresby velkého sálu na obálce této publikace a schematických půdorysů) a staré pohlednice. Plány fasády se nedochovaly, její vzhled známe z fotografií a kreseb ve Schwarzově publikaci (s. 22–25).

²⁹ Tyto sochy jsou nápadně podobné s medvědy-štitonoši na budově Městské spořitelny v Opavě od Carla Kerna a Friedricha Ohmanna z let 1900–1903, jejíž fasáda je také ve stylu tzv. severské neorenesance. I další kamenické detaily průčelí obou budov nesou podobné rysy, v Opavě však sochařské práce prováděl Franz Baumgartner a Franz Pöninger z Vídně. Případně souvislostí snad ujasní až další výzkum. K budově spořitelny Dana Kouřilová, Historické souvislosti novostavby Městské spořitelny v Opavě, *Opava. Sborník příspěvků k dějinám města* 4, 2004, s. 41–55.

³⁰ Autorem kamenických sochařských prací na fasádě byl Eduard Smetana

z Moravské Ostravy a v menší míře Otto Weinlich z Opavy, viz Schwarz (pozn. 2), s. 23. O Smetanovi víme, že již v roce 1890 vytvořil (a v obchodě Julia Kittla vystavil) reliéf se dvěma putti, personifikací umění a symboly umění. Pravděpodobně doufal v jeho umístění v tehdy plánovaném, leč nikdy nerealizovaném koncertním domě (viz. Aus Ostrau und dessen Nachbarschaft, *Arbeiterfreund* VII, 1890, č. 23, 16. 11., s. 6), snad právě on byl tedy tvůrcem námětově příbuzných reliéfů s putti.

³¹ Viz Schwarz (pozn. 2), s. 29: „*Die architektonische Gestaltung des Gebäudes zeigt im Aussen die Formen der niederländischen Renaissance, während die Festräume des Innern barock ausgebildet sind [...] Zur Wahl des vorgenannten im Aussenen durchwegs eingehaltenen Baustyles führte nebst dem Bestreben, eine in deutschen Landen durch Jahrhunderte lange Uebung eingebürgerte Bauweise in hiesige Gegend zu verpflanzen, welche Erwägung ja auch beim Baue des Brüner Deutschen Hauses maßgebend war, die praktische Erwägung, daß für unser rauheres Klima und die durch die hiesige Industrie außerordentlich gesteigerten schädlichen Einflüsse der Atmosphäre diese Art der Ausführung besonders geeignet erscheint [...] Für die Wahl der Barocke für die innere Ausstattung des Hauses war der vornehmlich festlich heitere Zweck des Hauses maßgeben.*“

³² Viz Zprávy z Ostravy a okolí, *Opavský Týdeník* XXI, 1890, č. 8, 25. 1., příloha s. 2.

³³ Více o životě Felixe Neumanna např.: RD [Radoslav Daněk], in: Milan Myška – Lumír Dokoupil (ed.) *Biografický slovník Slezska a Severní Moravy, nová řada, sešit 4. (16.)*, Ostrava 2003, s. 75.

³⁴ K bližšímu poznání Neumannovy tvorby viz především Martin Strakoš, *Průvodce architekturou Ostravy*, Ostrava, 2010. – Michaela Schrecková, *Felix Neumann (1860–1942), architektonické dílo* (diplomová práce), Katedra dějin umění a kulturního dědictví FF OU, Ostrava 2011.

³⁵ Pivnice stále stojí, ale její fasáda byla ve dvacátých letech kompletně změněna. Vila byla demolována, její plány jsou v AMO, Fond stavebních spisů demolovaných domů, k. ú. Moravská Ostrava, č. p. 868, kart. 124.

³⁶ Vilém Kemel, *Památník tělocvičné jednoty Sokol ve Vítkovicích*, Vítkovice 1920, s. 4–5.

³⁷ Ibidem, s. 5.

³⁸ Pozadí stavby Českého domu se zabývá Andrea Stanieková, Historický vývoj tzv. Zámečku a Českého domu ve Vítkovicích, in: *Sborník národního památkového ústavu Ostrava*, Ostrava 2007, s. 111–126.

³⁹ AMO, fond České stavební družstvo Vítkovice a okolí, inv. č. 4, kart. 3, kniha průpisů odeslané korespondence.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem. Adresát není na dopise uveden, zřejmě jím byl Bohuslav Černý.

⁴² Literatura Český dům většinou mylně připisuje Bohumilu Židlickému. Její projektantem však byl František Tichý, na což poprvé upozornila Andrea Stanieková (pozn. 38), s. 121.

⁴³ Denní zprávy, *Ostravský obzor* VI, 1898, č. 14, 12. 2., s. 2.

⁴⁴ Severovýchodní Morava, *Opavský týdeník* XXX, 1899, č. 94, 2. 12., s. 3.

⁴⁵ Plánovou dokumentaci schraňuje především AMO, *fond České stavební družstvo Vítkovice a okolí*, inv. č. 10, stavební dokumentace a plány. Celkově je možno hovořit o sedmi různých sadách výkresů, s různými daty, jen občas podepsanými (či orazítkoványými) Františkem Tichým či Bohumilem Židlickým. Většina se jich liší drobnými změnami v půdoryse. Uliční fasáda je ve dvou variantách, jež se zdají více klasicizující a střednější, než neobarokní realizace, od níž se liší tvary a dekorací okenních otvorů a atiky.

⁴⁶ AMO, *fond České stavební družstvo Vítkovice a okolí*, inv. č. 10, stavební dokumentace a plány. Razítko úřadu s datem je přeškrtnuto, výkresy se tedy ještě musely předělávat.

⁴⁷ AMO, *fond České stavební družstvo Vítkovice a okolí*, inv. č. 4, kart. 3, kniha průpisů odeslané korespondence.

⁴⁸ Jsou vidět na dobových fotografiích, sneseny byly v roce 1937, viz Městskému stavebnímu úřadu v Moravské Ostravě, 7. ledna 1937, Stavební úřad ve Vítkovicích, fond dokumentů a plánů pro objekt č. p. 17.

⁴⁹ Stylově by snad bylo možné najít vazby maskaronů např. na tvorbu Josefa Václava Myslbeka.

⁵⁰ Týdeník přehled, *Ostravan* VI, 1906, č. 18, 22. 4., s. 2.

⁵¹ Inzerce, *Ostravice* I, 1893, č. 1, 15. 2., s. 7.

⁵² Zamítavý dopis Jaroslavu Maixnerovi je z 23. listopadu 1898. AMO, fond

České stavební družstvo Vítkovice a okolí, inv. č. 4, kart. 3., kniha průpisů odeslané korespondence.

⁵³ Z uhelného revíru moravsko-slezského, *Lidové noviny* VII, 1899, č. 125, 4. 6., s. 2.

⁵⁴ AMO, Operáty 1910, Moravská Ostrava, č. p. 164, <http://earchiv.ostrava.cz>, vyhledáno 7. 2. 2013. Údaj o svatbě Zemský archiv Opava (dále ZAO), Matrika oddaných, Příbor 1879–1902, sig. P I 34, inv. č. 1363, tom. VII, str. 216–217, <http://matriky.archives.cz>, vyhledáno 7. 2. 2013.

⁵⁵ Sjezd Československých cyklistů v Mor. Ostravě, *Ostravský obzor* VII, 1899, č. 42, 24. 5., s. 1.

⁵⁶ ZAO, Matrika zemřelých, Moravská Ostrava 1896–1931, sig. ES IV 6, inv. č. 10828, fol. 457, <http://matriky.archives.cz>, vyhledáno 7. 2. 2013.

⁵⁷ Velký sál Českého domu byl ubourán v roce 1983, kvůli stavbě rychlostní komunikace. Další realizace Františka Tichého snad přinese následující výzkum.

⁵⁸ Více o počátcích Polského domu např.: Blažena Gracová, K počátkům Polského domu Ostravě, in: *Ostrava. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města* 10, Ostrava 1979, s. 294–311.

⁵⁹ Ze soudní síně, *Národní politika* XIX, 1901, č. 173, 25. 6., s. 6.

⁶⁰ Wiadomości różne, *Głos Ludu Śląskiego* IV, 1900, č. 35, 25. 8., s. 6: „nie znalazła nic do zarzucenia i nie szczędziła pochwał p. architektowi Bandrowskiemu, który z zadania znakomicie się wywiązał, dając gminie budynek, będący prawdziwą ozdobą miasta.“

⁶¹ Viz Zatloukal (pozn. 10), s. 465–466.

⁶² Jindřich Vybíral, *Zrození velkoměsta. Architektura v obraze Moravské Ostravy 1890–1938*, Ostrava – Šlapanice, 2003, s. 33.

⁶³ Viz Dva slavnostní dny v Mor. Ostravě (pozn. 1), s. 2.

⁶⁴ Viz Ze soudní síně (pozn. 59), s. 6.

⁶⁵ Původní dopisy, *Noviny těšínské* VI, 1900, č. 44, 29. 9., s. 2.

⁶⁶ Viz Pavel Zatloukal (pozn. 10), s. 466.

⁶⁷ Např. Wojciech Bałus, Historyzm, analogiczność, malowniczość. Rozważania o centralnych kategoriach twórczości Teodora Talowskiego (1857–1910), *Folia Historiae Artium* 24, 1988, s. 117–138.

⁶⁸ AMO, sbírka map a plánů, Szkica „Domu polskiego“ w Morawskiej Ostrawie, sig. VIII., inv. č. 1764.

⁶⁹ *Głos Ludu Śląskiego* III, 1899, č. 13, 2. 7., s. 1. Na letáku je fasáda i půdorysy, v novinách pouze fasáda.

⁷⁰ ASU MOaP, fond dokumentů a plánů pro objekt č. p. 1152. Plán přízemí z roku 1917 je evidentně dobovou strojovou kopií staršího výkresu, pořízenou pro zakreslení bouracích a zednických prací. Ukazují na to mnohé nevyrazné čáry a kóty, jejichž kontury se kopírováním ztratily. Pravděpodobně jde o kopii původního Bandrowského plánu, který se nezachoval.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Na výkresu fasády Bandrowski původně do levého štítu umístil znak Haliče (kavka nad třemi korunami). Pravý štít ponechal prázdný, do prostředního zakreslil polského orla.

⁷³ V literatuře se sousoším doposud zabývala jen Marie Šťastná, *Socha ve městě*, Ostrava 2008, s. 20, která postavy určila jako Polonii, Válku a Mír. Za autora označuje Adolfa Knirsche, aniž by uvedla zdroj. Knirsch však nebyl sochař, ale stavitel. A zřejmě jediný náznak jeho autorství není zcela relevantní – nachází se na zadní straně fotografie Polského domu (AMO, Sběrka pohlednic a fotografií, č. LXV-3-31/2), kde je tužkou napsáno „Fig. reliéf Rodina, A. Knirsch, 1902“. Určení jako „Rodina“ je však mylné a datace nejspíše také. Z dokumentů v ASU MOaP víme, že A. Knirsch roku 1902 stávil v zahradě Polského domu dřevěnou kuželnu a byl majitelem vedlejšího pozemku.

⁷⁴ Alfred Kocur, Jubileusz Domu Polskiego, *Głos Ludu* 25, 1969, č. 109, 11. 9., s. 3.

⁷⁵ Viz Vybíral (pozn. 62), s. 33.

⁷⁶ Viz Zatloukal (pozn. 10), s. 465. – Gracová (pozn. 58), s. 303.

⁷⁷ Např. Z Mor. Ostrawy, *Gwiazdka Cieszyńska* LIII, 1900, č. 45, 10. 11., s. 534.

⁷⁸ Severovýchodní Morava, *Opavský Týdeník* XXXI, 1900, č. 87, 7. 11., příloha s. 1.

⁷⁹ Denní zprávy, *Ostravský obzor* VIII, 1900, č. 91, 7. 11., s. 2.

⁸⁰ Denní zprávy, *Lidové noviny* VIII, 1900, č. 256, 9. 11., s. 4.

⁸¹ Denní zprávy, *Ostravský obzor* VIII, 1900 č. 92, 11. 11., s. 3.

⁸² Zde byl také během sčítání lidu v roce 1900 sečten. Viz AMO, Operáty 1900, Moravská Ostrava, č. p. 935_1, <http://earchiv.ostrava.cz>, vyhledáno 7. 2. 2013.

⁸³ Např. Ze soudní síně, *Ostravský obzor* IX, 1901, č. 49, 26. 6., s. 3.

⁸⁴ Ze soudní síně, *Lidové noviny* IX, 1901, č. 147, 27. 6., s. 6.

⁸⁵ Viz Sjezd Československých cyklistů v Mor. Ostravě (pozn. 55), s. 1. Byť noviny jemu i manželce zkomolily jméno na Wandrowski.

⁸⁶ Viz Ze soudní síně (pozn. 59), s. 6.

⁸⁷ Denní zprávy, *Ostravský obzor* VIII, 1900, č. 12, 7. 2., s. 2.

⁸⁸ Viz Ze soudní síně (pozn. 59), s. 6.

⁸⁹ Podepsal se zde již jako Stefan Badowski. Odważne sprostowanie p. Bandrowskiego recte Badowskiego, *Gwiazdka Cieszyńska* č. 33, 17. 8. 1901, s. 406.

⁹⁰ AMO, Sběrka spisů demolovaných domů, k. ú. Moravská Ostrava, č. p. 1246/1, kart. 166.

⁹¹ AMO, Sběrka spisů demolovaných domů, k. ú. Moravská Ostrava, č. p. 1153, kart. 155.

⁹² AMO, Sběrka spisů demolovaných domů, k. ú. Moravská Ostrava, č. p. 1246/1, kart. 166.

⁹³ Viz Zatloukal (pozn. 10), s. 465. – Vybíral (pozn. 62), s. 33. Budova lázní byla později přestavěna na synagogu podle projektu Heinricha Rogera a její fasáda byla zcela změněna. Již roku 1939 byla ale vypálena nacisty a demolována. Zato nárožní nájemní dům byl demolován až 1981.

⁹⁴ AMO, sbírka stavebních spisů demolovaných domů, k. ú. Přívoz, č. p. 91, kart. 239.

⁹⁵ ASU MOaP, fond dokumentů a plánů pro objekt č. p. 1152.

“Today Our National Castle Stands Completed...”

The Architecture and Architects of the National Houses in Moravská Ostrava and Vítkovice

Jan Galeta

The study first tries to define in general the type of the “National House” on the basis of the functional, architectural, and decorative requirements. Then, on the basis of the three examples from Moravská Ostrava and the Czech House in Vítkovice, it attempts to illustrate the definition that has been sketched out.

First of all the author considers the National House by the architect Josef Srba. He describes the circumstances surrounding the architectural competition, which was won by the design by Rudolf Kříženecký and Josef Vyskočil. The two designs are compared and the author shows that in choosing Srba’s design the person commissioning the building probably took into account the surrounding buildings, the good use it made of the site, and also its similarity to iconic Czech buildings in Prague. The author also naturally examines the national decorations and the decoration of the interior, and also two further buildings designed by Josef Srba.

With the German House, too, the study takes an interest in the architectural competition. On the basis of contemporary

quotations it demonstrates that the person commissioning the building chose Felix Neumann’s design because it used the style known as “Northern neo-Renaissance”, and also because of its representative character. The author also draws attention to the interior decoration and above all attempts to decipher the wealth of symbolism in the decoration of the façade, consisting of mascarons, reliefs, and animal motifs. He compares the German House with the building of the same name in Brno and with the House of Booksellers in Leipzig, pointing out that the Moravská Ostrava building is derived more from the one on Leipzig than the one in Brno.

The architectural competition for the Czech House is also examined. The final appearance of the building is compared with several variations on the design by the architect František Tichý which were never built. The author sees the reason for these changes either in the endeavour to express wisdom rather than a fighting spirit, or in some cases in purely practical reasons related to the skills of the sculptor and stucco artist. The study also provides biographical information about František Tichý.

Finally, the Polish House is the culmination of the entire study. The author casts a critical eye over literature on the theme so far and attempts to show that the building is a carefully thought-out manifesto of “Polishness”, and not a hotchpotch devoid of concept and a plagiarism of the works of Teodor Talowski. An older design for the building, which eventually was never built, is here published for the first time, together with new information about the architect Stanislaw Bandrowski and other works by him.

Figures: 1 – Josef Srb, **National House**, 1892–1894. Moravská Ostrava, contemporary postcard; 2 – Josef Srb, **National House – great hall**, 1892–1894. Moravská Ostrava, photograph from the magazine *Zlatá Praha* XI, 1894; 3 – Josef Srb, **National House – fronton with Moravian eagle**, 1892–1894. Moravská Ostrava; 4 – Rudolf Kříženecký and Josef Vyskočil, **plan of the façade of the National House in Moravská Ostrava**, 1892. Prague, National Technical Museum, Archive of Architecture and Construction, collection 24, location number 20100813/02; 5 – Felix Neumann, **German House**, 1893–1895. Moravská Ostrava, contemporary postcard; 6 – Felix Neumann, **German House – façade looking onto Zámecká street**, 1893–1895. Moravská Ostrava, Archive of the City of Ostrava, collection of postcards and photographs, location mark V–17–15|30; 7 – Felix Neumann, **German House – façade looking onto Nádražní street**, 1893–1895. Moravská Ostrava, Archive of the City of Ostrava, collection of postcards and photographs, location mark V–17–15|29; 8 – Felix Neumann, **German House – detail of the terrace**, 1893–1895. Moravská Ostrava, Archive of the City of Ostrava, collection of postcards and photographs, location mark V–17–15|31; 9 – Heinrich Kayser, Karl von Grosseheim, **House of Booksellers in Leipzig**, 1886–1888, Washington, Library of Congress Prints and Photographs; 10 – František Tichý, **Czech House**, 1898–1900. Vítkovice, photograph from the magazine *Český svět* VI, 1910; 11 – František Tichý, **Czech House – main hall**, 1898–1900. Vítkovice, photograph from *Památník Sokola a České besedy ve Vítkovicích*, 1920; 12 – František Tichý, **design for Czech House – detail**, 1898. Vítkovice, Archive of the City of Ostrava, collection Czech Building Cooperative Vítkovice and surroundings, inv. no. 10; 13 – Stanislaw Bandrowski, **Polish House**, 1899–1900. Moravská Ostrava, contemporary postcard; 14 – Stanislaw Bandrowski, **sketch of the Polish House**, 1899. Moravská Ostrava, photograph from *Głos Ludu Śląskiego* III; 15 – Stanislaw Bandrowski, Josef Dostal, **ground plan of the ground floor of the Polish House**, 1917. Moravská Ostrava, Archive of the Building Office of Moravská Ostrava and Přívov, collection of documents and plans for building with Land Registry number 1152; 16 – **Census record with entry for Stefan Badowski**, 1900. Archive of the City of Ostrava, Records 1900, Moravská Ostrava, building with Land Registry number 935_1; 17 – Stanislaw Bandrowski, **front view of the façade of Lázní Žofinka**, 1900. Moravská Ostrava, Collection of documentation of demolished houses, Land Registry Office Moravská Ostrava, 1246/1, box 166